

PUUDULIK NAINE PUUDULIKUS ÜHISKONNAS

Elo Viiding. Teised. Tallinn: Tuum, 2012. 173 lk.

Elo Viiding astub oma raamatus „Teised” justkui-autorina lugeja ette juba enne, kui esimene lugu algab, pöördues meie poole kaks korda hoiatusega mitte ajada segi tegelasi ja pärisinimesi, või, veelgi enam, tegelasi ja autorit. Niisugused avaldused on kirjanduses tavalised ja neil ei ole enamasti väga suurt jõudu. Aga siin, kus seda tehakse kaks korda (tiitellehe pöördel: „Mitte ükski selles raamatus kujutatud karakteritest ei ole kunagi eksisteerinud mujal kui autori peas” ja järgmisel lehel: „Palve. Autor on südamest tänulik lugejatele, kes püüavad selle raamatu tegelasi mõista neid mõjutavast hetkeolukorrast ja fiktsionaalsest kontekstist lähtuvalt, nende hoiakuid ja reaktsioone üksüheselt autorile omistamata”), tõmbab see paratamatult tähelepanu. Vaevalt Viiding oma lugejat alahindab, pigem kumab siit läbi kas mingi muu põhjus ettevaatlikkuseks – näiteks varasemate lugejate/arvustajate mõistmisväärtus – või on see mäng ja Viiding püüab oma lugejat just nimelt **h i n n a t e s** kujundada tekstidele mingit laadi lugejapoolset eelhäälestust.

Sest kui nende põhjalike hoiatustega silmitsi seisnud lugeja avab raamatu

esimese jutu „Oleme muutunud paikseks”, näib võimalik mäng küll õnnestuvat: just sellest esimese novelli jutustajast on raske välja lugeda mingit seost autoriga. Ei ole aga muidugi välistatud, et autoril on olnud kurnavaid kogemusi väikekodanliku korteriühistusüsteemiga. Võib-olla sellepärast see hoiatus: et naabrid ei pahandaks. Olen teadlik, et astusin nüüd just sellesse lõksu, mille eest justkui-autor meid kaks korda justkui-hoiatas, aga nimelt selle ülepingutatud hoiatuse tõttu raamatu alguses oli praegu kiusatusele raske vastu panna.

See esimene lugu ongi kõige erinäolisem. Sisuliselt võiks olla tegemist mis tahes (progressiivse) korteriühistuse koosolekuprotokollide kogumiga, mis kirjanduslikku vormi on valatud. Ka novelli lühilausealine stiil meenutab protokollide. Lugu võimaldab äratundmist neile, kes niisuguste ühistutega kokku pole puutunud, see võimaldab lugejale üleolekut (mis kumab läbi ka implitsiitselt autori hoiakuna) igasuguse väikekodanlikkuse suhtes ja usun, et see üleolekutunne ka reaalselt lugejate peas aktiveerub, selles mõttes on lugu väga õnnestunud. „Oleme muutunud paikseks” on raamatu kõige meelelahutuslikum lugu, selle eesmärk ei ole tegelasi psühholoogiseerida, liiati siin tegelasi ju

polegi, on tüübid. Vastandused on väga lihtsad, üleolev hoiak jutustaja suhtes ehk liigagi lihtne tulema: „Kolmas probleem. Prügi! Olgugi, et kõik majaelanikud pakivad prügi Stockmanni või Kaubamaja kilekottidesse ja teevad kilekotile sõlme peale, et prügikast ei haiseks, varastavad kodutud ja asotsiaalid öösiti prügi. Nad topivad meie prügi suhu!” (lk 9). Stockmanni ja Kaubamaja kilekotid on siin rõhutamaks, kellega on tegu, et lugejal see märkamata ei jääks; prügi on rõhutatult majaelanike oma („Prügimajanduski nõuab privaatsust”, lk 10) ja seda saab varastada. Esimese jutustaja lihtsaks antipoodiks on jutu lõpus toodud asotsiaal, kellele „peen proua” kunagi küsitud üheeurose asemel kaks eurot on andnud ja kes oma sotsiaalsele olukorrale vastaval ühistukoosoleku-versioonil („ühisel lõkkeõhtul maja esimesel korrusel”, lk 16) on võtnud vastu oma sotsiaalsele olukorrale vastavaid otsuseid, et ulualust talveks ette valmistada.

Peamiselt, nagu ka varasemad arvustajad on osutanud, räägib Viidingu „Teised” aga muidugi naine olemisest. Sellest, kuidas naised oma erinevate rollidega suhestuvad ja kohanevad (või ei kohane). Ja see ei ole n-ö keskmine naine, kes siin lugeja ette astub, vastupidi, naisküsimusele lähenetakse mingi kõrvalekalde kaudu. Me näeme siin raamatust naisi mingisuguses vajakaolekus, mõnest „ühiskonna jaoks” olulisest naiselikust tunnusest ilma jäänuna/jäetuna. Kuivõrd tegemist on jutukoguga, mahub siia erinevaid naisi (tegelikult muidugi erinevaid inimesi) ja erinevaid süžeid, võimalusi, lahendusi, aga suhe maailmaga või ühiskonnaga paistab nende kõigi puhul kalduvat kohanematusse või ebaadekvaatsusse.

Siin kerkib implitsiitne küsimus „mis teeb naisest naise?” ja selle vastused kooruvad just neist omadustest, mis erinevail Viidingu naistel erinevais juttudes puudu jäävad. Esiteks ja ehk

olulisimana emadus, mille puudumisega kaasnevaid probleeme lahatakse tekstis „Kestmine”. See meenutab Viidingu eelmise jutukogu „Püha Maama” teksti „Toomas ja Elsa”,¹ aga on painavam, rohkem detailidele keskendunud; samas on nende lugude lõpptulemus tegelikult sarnane – toimub mingi murdumine, moondumine, järeleandmine. See Kestmine suure K-ga, millest jutustaja oma sündimata lapsele kirjutab, ei puutu vaid emadusse. See liigub üldiselt konkreetsele ja selle kättesaamatus, vastuvõetamatus, aga ka paratamatus avaldab ennast siin nii inimlikul, naiselikul kui emalikul (emaks oleval) tasandil. Üldinimlikult esindavad Kestmist need inimesed, kes räägivad „mingitest kottidest, mis tuli lahti pakkida, õuntest, mis olid juba pruunikaks tõmbunud, petistest, kes küsisid oma töö eest üüratut tasu...” (lk 120). Naiselik Kestmise tasand on jutustajale veelgi vastuvõetamatum: „Kui hulkuv koer oli nende emase sugutamisega hakkama saanud, hakkasid nad alles kangestuskrambis tardunud isast siidripurke täis kilekottidega peksma, et too kiiremini minema jookseks. / See oli kohutav, kuidas koer kannatas, silmad verd täis valgunud, võimetu kohalt liikuma. [---] Ma justkui tundsin, et ma ei saa olla nendega samast soost” (lk 125).

Aga põhiline, emalik, emaks olev Kestmise tasand on see, mis jutustaja lõpuks murrab. Siin toimub novelliska stiililine nihe – kui esimesed kirjad „oodatule” on lüürilised ja poeetilised, pöörduvad otseselt ja korduvalt adreassaadi poole, siis kirjad alapealkirjaga „Naine ja laps” ning „Mees” on rohkem lugejaile suunatud, ehkki sisaldavad samuti teataval hulgal kirjavormeleid. Nimetatud kirjades avaneb midagi uut, minajutustaja analüüs oma poolikusele on siin rahulik-selgitav, lausa robustselt ja üksipulgi lahtikirjutav ning

¹ E. Viiding, Püha Maama. Tallinn: Tuum, 2008, lk 50–70.

põhjendav. Siin on kirjas suguõdede kui bioloogilise tüübi pidev vaimne terror kolmekümne seitsmese ja lastetu suhtes: „Ei, sellest ei piisanud, et ma peol nende lapsi imetlesin, nende elurõõmule ja energiapuhangutele siiralt kaasa elasin” (lk 131). See osa tekstist muutub pooleldi esseeks või kolumniks, jutuks jutu sees, toorelt argumenteerivaks ja just seetõttu ehk veelgi huvitavamaks – ei ole välistatud kiusatus jutustaja „hoiakuid ja reaktsioone autorile omistada”...

Minategelase murdumine on üsna järsk, ehkki vihjeid, mis retrospektiivselt tähenduse omandavad, on tekstis varemgi (nt lk 130: „Õhtusöögiks anti leivasuppi. Nüüd, enne magamaminekut saan taas rahus kirjutada”). Kui kirjas „Naised ja lapsed” sai lüürilisest ootajast argumenteeriv ja põhjendav, k a n n a t a v tegelane, saab viimases kirjas senisest minajutustajast pealtnäha keegi kolmas: „Nägin seda oma ihusilmaga: „Ma tahaksin sünnitada selles sinises toas,” ütles ta rõõmsalt öele, kes teda tuppa talutas ja plastmassist topsikese koos õhtuse antidepressandi Seroniliga tema öökapile asetas. Õde noogutas lahkelt!” (lk 165). Siin juttus jäi Kestmine paratamatuks ja see, kes Kestmise vastu terve oma elu võidelda üritas, eemaldus ühiskonnast ühel kõige radikaalsemal viisil – ta läks hulluks. Naine, kes ühel või teisel põhjusel ei saanud lapsi ühiskonnas, kus emadus on naine olemise ülim kinnitus ja selle puudumist ei anna suguõed kunagi andeks, ei pidanudki vastu.

Sama lootusetu on novell „Teised”, aga siin puudub see vapustavalt üldine mõõde, mida me näeme „Kestmises”. Siinne naine on psühholoogiseeritum, tema trauma on isiklikum ja tema vaenlaseks ei ole niivõrd ü h i s k o n d kui tema ise. Siin on kõne all perekonna naisliin, ema ja kaks tütart. Kus asuvad mehed neis naiste maailmades? „Kestmise” mehed olid kõrvalised,

ehkki üks neist oli pisut väljajoonistatum; ka „Teistes” ei astu mehed meile ette otse, aga seda mõjuvam on nende kaadritagune kohalolu ja sündmuste mõjutamine. Minajutustaja süüdistabki oma õde (ilmselt ebaadekvaatselt) õigupoolest „isade pattudes” – sest isad on õdedel erinevad. Minajutustajal on äärmuslik vajadus kopeerida oma ema suhteid meestega, kopeerida oma ema tegelikult kõiges, ehkki pilt emast on siin juttus igal juhul troostitu ja masendav. Vastaseks saab õde või jutustaja ebaadekvaatne ja moonduvad pilt oma õest. Õest saab vaenlane, sest ta on selle mehe tütar, kes jutustaja enda isa eemale peletas. Siin loos ei ole küsimus enam vaid emades, emaduses, vaid teravalt astuvad loo struktuuriosadena üles ka isad, keda me küll tegevuses kunagi ei näe. Ka see lugu ei jäta lootust, ka siin puudub minajutustajal reaalse side end ümbritsevaga, võib öelda, et ka siin minnakse hulluks.

Raamatu viimases novellis „Eksitus” seatakse peategelase, kaheksateistkümneaastase tüdruku naine olemine kahtluse alla puhtalt bioloogilisest aspektist. Tegelasel on polütsüstilised munasarjad, mille põhjuseks pakub haiglaõde testosteroonile üleküllust. Aga edasi on see antud noorte inimeste väikese tülina, elukaaslase Joosepi reaktsioonina: „Mis tähendab, et sa ei ole naine??? [---] Sa kannad pitsilist pesu, sa oigad nagu naine, sa mökerdad ennast igasugu kreemidega kokku, sa kardad ämblikke...” (lk 171). See on jällegi üks võimalik vastus küsimusele „mis teeb naisest naise?”, aga seekord nooruslikult mannetu, antud vastakuti bioloogilise ähvardusega, et ollakse „elanud koos mehega” (lk 171). Ka minajutustaja ise on siin ehk liiga noor, et selle pärast tegelikult kannatada, tema mured on konkreetseid, segadus mõistetav, aga trauma pole veel nii kapitaalne kui selle raamatu teistes „naiste-juttudes”. Me ei tea, mida tunneb see fiktsionaalne

tegelane paarikümne aasta pärast, ehk ki ta ise pakub novelli lõpus muretult, nagu ehk ainult kaheksateistkümnesed võivad: „Me elame Joosepiga koos mitukümmend aastat, meil sünnivad lapsed – kui ma järjekindlalt arsti juures käin ja oma keha käske kenasti kuulda võtan” (lk 174). Veel ei lähe keegi hulluks, veel ei juhtu midagi hullu.

Novell „Kaks päeva ja kolm kuud” ei käsitle konkreetset naiselikku se, naine olemise küsimust, vaid sooküsimust üldiselt. Mind heidutas natuke Martin Luiga sellekohane lause Vikerkaares: „Tegelasteks on joodik naisterahvas, kes töötab ülikoolis ja vihkab elu, ning Patrick Batemani meenutav *yuppie*’st kajutivägistaja, kes kujutab ette, et ta on ingel.”² Heidutas see mind ühelt poolt seetõttu, et niisuguse teksti puhul tekib paratamatult küsimus, miks peaks keegi arvama, et üks tegelastest on naine – samamoodi nagu küsimus, miks pidin mina arvama, et mõlemad tegelased on mehed. Ses loos välditakse äärmiselt teadlikult kõnealusele tegelasele kindlate sootunnuste omistamist. Räägitakse küll riietest, teksadest ja sametjakist, räägitakse ujumisriietest, aga mitte kordagi konkreetsemalt, siia- või sinnapoole kallutatavaid ebamääraseid vihjeid on veelgi. See, mis tegelase soo kohta selgub, formuleerub lugeja peas, näiteks erinevatele eelarvamustele toetudes. Muuhulgas just see teeb loo nii oskuslikuks ja ka nii häirivaks, lahtihammustamatuks. Niimoodi, täielikult tegelasele konkreetse soo omistamist vältides, tegeleb seegi lugu otseselt sooküsimusega, aga ma väidan, et seda just lugeja peas olevatele stereotüüpidele ja konventsioonidele osutamise kaudu. Seda lugu on kõige raskem lugeda, sest autor mängib

meiega mingit intellektuaalset mängu ja tähelepanumängu ning osutab lugeja universaalsele vajadusele tegelasi ette kujutada ja mõista.

Teine probleem nimetatud Luiga lauses on minu jaoks jutustaja küsimus. Kas jutustaja arvab, et ta on ingel, või jutustaja ongi ingel? Või kas minajutustaja on (teadlikult) ebajärjepidev, rõhutades kord enese kui kirjandusliku jutustaja positsiooni (jumal-jutustaja, kes näeb teiste mõtteid ja teataval määral nende tulevikku) ning kord enese kui tegelase positsiooni? Seegi jääb tegelikult õhku, ehkki individuaalseil lugejail on õigus – ja niikuinii soodumus – teha otsus ühe või teise võimaluse kasuks, nii sooküsimuses kui jutustaja olemuse küsimuses. Mulle näib, et see ongi, millest see tekst räägib. See räägib lugejaga mitmel tasandil ja muuhulgas räägib see lugejast.

Aga ehkki „Kaks aastat ja kolm kuud” tegeleb, nagu juba öeldud, sooküsimusega üldiselt, ei välista see nais-teemat. Vastupidi, sood saab laias laastus jagada kaheks ja Viiding on võtnud endale tänuväärse ja vajaliku rolli naiste kujutamisel ühiskonnas. Ja mitte selle tõttu, vaid sellest hoolimata tahan võib-olla feministliku remargina retooriliselt küsida, kas see, kui samal aastal avaldavad kolm naiskirjanikku (!) täiesti erinevad (!) novellikogud, annab automaatselt aluse käsitleda neid samades, st ühistes arvustustes. Mina arvan, et ei anna. Seda aga tehti seekord, 2012. aastal ilmunud kolme naiskirjaniku (Elo Viidingu, Maarja Kangro, Tiina Laanemi) novellikogude puhul tervelt kaks korda.³

MAIA TAMMJÄRV

² M. Luiga, Mineviku lõustaga olevik. – Vikerkaar 2013, nr 3, lk 104.

³ Kronoloogilises järjekorras: J. Rooste, Mehed on mõkud? – Maaleht 24. I 2013, lk 25; K. Kaldma, Jääteed mööda teise auku. – Sirp 5. IV 2013, lk 5–6.